

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KEREITE YA 12

SESOTHO PUO YA LAPENG (HL)

PAMPIRI YA 1 (P1)

HLAKOLA/TLHAKUBELE 2011

MATSHWAO: 70

NAKO: dihora tse 2

Pampiri ena e na le maqephe a 11.

DITAELO HO MOHLAHLUWA

1. Pampiri ena e arotswe DIKAROLO tse THARO, e leng:
KAROLO YA A: Tekokutlwisiso (30)
KAROLO YA B: Kgutsufatso (10)
KAROLO YA C: Thutapuo le tshebediso ya puo (30)
2. Bala ditaelo TSOHLE ka hloko.
3. Araba dipotso TSOHLE.
4. Qala karolo e NNGWE le e NNGWE leqepheng le LETJHA.
5. Seha mola qetellong ya karolo e nngwe le e nngwe.
6. Nomora dikarabo tsa hao jwalo feela kaha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
7. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.
8. Ngola ka mongolo o makgethe mme o balehang.
9. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.
10. Dipotso TSOHLE di arajwe ka Sesotho.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1**

Potsong ena o nehilwe mefuta e mmedi ya ditema. Bala tema e nngwe le e nngwe ka hloko o nto araba dipotso tsohle tse hlahang tlasa yona.

TEMA YA 1

Bala tema ena e latelang mme ha o qetile o arabe dipotso tse e latelang.

Ha ba kena motseng wa Diphuthing, ba qala ha Nkwe, jwalo ka tlwaelo ha ba kgutla leetong le kang lena. Ha ba fihla, Mokwena a siya Nkwe moo, mme yena a ikela ha hae. Ha a fihla, a fumana mohatsae a hlile a se monate, feela Mmamosala a se ke a phokola pina ya hae ya mehleng.

Ha a qeta ho dumedisa, a kena ka phaposing ya ho phomola, a dula fatshe, a qala ho bala koranta eo a e rekileng tseleng. Ha a ntse a phetla a kopana le taba tsa rakgwebo e mong wa hona Diphuthing moo, ya neng a tsejwa haholo, mme a atlehile haholo ka kgwebo. Taba tsena di ne di bolela hore o fumanwe a thuntswe ka lapeng ha hae. E ne e se e le beke tse pedi jwale Letshwenya Tefo a ne a bolawe, mme o ne a sa tswa bolokwa ka la maobane. Mokwena a sithabela. Mohlomong ntho e neng e mo sithabetsa le ho feta, ke ho re rakgwebo enwa ba ne ba sa tswa fumana lengolo la hae, e le ha ba ile ba mo ngolla ka mokgatlo ona wa bona, ba kopa tjhelete tsa diphehiso. Ba ne ba sa tswa fumana lengolo le ba tshepisang hore mafelong a kgwedi ya Tlhakola, ba tla fumana phehiso tsa hae tsa pele. Jwale ha a se a ile tjena ho bolela hore ha ba sa tla fumana letho. O ne a ba tshepitsitse mothamo o moholo hle.

Lepatong la Letshwenya Tefo ho ne ho tlile bohle, e seng feela hobane e ne e le morui ya hafang ka nkatana. E ne e le motho ya tsejwang ka ho thusa batho, mekgatlo le mekga e fapaneng motseng ona. Hangata ka Keresemese o ne a etsetsa maqheku a seng a sa sebetse mokete, mme bonkgono le bontatemoholo ba tle le ditloholo, ho jewe, ho be monate. O ne a sa felle moo. Ho feta thuso ya ditjhelete eo a neng a e fa mekgatlo ya dithusano motseng ona, o ne a ahile setshanyana hona haufi le tsela e kenang ka motseng, moo ho neng ho etsuwa mosebetsi wa matsoho, e kang ho loha meseme, ho etsa dikatiba, ho roka dikobo tsa mariha tse entsweng ka ho kopanya masela, mebanki, masokwana a patsi, le dintho tse ding tse ngata tse sebediswang malapeng.

Ntho e nngwe e neng e sa batle ho tloha pelong ya hae, ke yona ena ya ho re ba ikadime tjhelete ya mekgatlo. Le ha Nkwe a ile a mo kgothatsa, mme a mo kgodisa hore ha ho kotsi ya letho, e ne e ntse e mo kukunela sa lejwe le dutseng moalong oo motho a robotseng ho wona, kapa sa mafeforetsane a ommeng a bohobe boo motho a neng a bo jella dikobong, jwale a se a mo hlaba ha a robala. Bakeng sa hore a tsohe a tlhothore dikobo, o ntse a suthella thoko ka dikobong ka mona, mme hohle moo a fumanang sebaka a fumane hore mafeforetsane ana a ntse a le teng.

Ho motho ya sa tsebeng molao ho ye ho be bonolo hore a ka o tlola, hoba o ithetsa ka hore o tla bua leshano lena le lane, empa ho motho ya o tsebang jwalo ka Mokwena, ya kileng a teana le nyewe tse ngata, mme a bona batho ba kgetshemela ba ba ba wela mekoting eo ba neng ba nahana hore ba e katile ka mobu, e ne e le ntho e tshosang ho tlola molao. O ne a ye a dule a nahana ka dinyewe tseo a kileng a kopana le tsona ha a ne a sebeletsa maqwetha, tseo ho tsona a boneng bahlalefi ba ipetletse tsela e yang tjhankaneng, ba kena ho yona empa ba ne ba hopola hore e tla kwaleha. Letswalo la dula le mo tula habohlolo, mmele ona wa hae wa nna wa fokotseha hanyane hanyane. Mmamosala a ba a hlokomela.

Feela mosadi wa batho o ne a se a kgathetse ke ho bua, a bona hore a mpe a tlohele ho fihlela motho a ota a be a nyamela ho sala masapo, mohlomong ha ho se ho le jwalo, o ne a tla bua a ntse a tsamaya. Ee, ke ka moo taba di yeng di tsamaye ka teng hangata. Motho o qala ka ho tshwaya diphoso ha a di bona, haholoholo ha di qala. Empa ha monga tsona a tsitlaletse, a pheheletse a sa batle ho bona phoso tsa hae, ho ye ho fihle moo ya kgalemelang le yena a kgathalang, mme a qale ho itholela ha a bona diphoso tsena di ntse di etsahala, ka pelo a re feela, mohanahojwetsa o bonwa ka maoma hloohong, a be a re, di a bela di a hlweba, madiba ho psha a matala.

[E qotsitswe le ho hlophiswa ho tswa bukeng ya *Ke Phethisitse Ditaelo tsa hao*, NP Maake, 1994: 56 – 57]

- 1.1 Banna baa bao ho buuwang ka bona temeng ba ne ba tlwaetse ho qala hokae ha ba kgutla leetong le kang lee? (1)
- 1.2 Banna baa ba ne ba ahile hokae? (1)
- 1.3 Akaretsa ditaba tsa tema ena ka polelo e le nngwe e jereng mohopolo wa sehlooho. (2)
- 1.4 1.4.1 Se neng se sithabetsa Mokwena maikutlo ka lefu la rakgwebo e ne e le sefe hantlentle? (2)
- 1.4.2 O ka re dikamano tsa rakgwebo eo le setjhaba e ne e le tse jwang? Hlalosa. (2)
- 1.5 Ho bolelwa eng ha ho thwe rakgwebo o ne a hafa ka nkatana? Kgetha karabo e nepahetseng ka ho fetisisa ho tsena. Ngola feela nomoro ya potso le tlhaku ya nteterwane e nepahetseng.
- A O ne a futsanehile haholo hoo a neng a phela ka dikatana
B O ne a atlehile haholo kgwebong
C O ne a hweba ka ho rekisa masela. (1)

- 1.6 Bolela hore na polelo e latelang ke NNETE kapa MAFOSI ho ya ka ditaba tsa tema, mme o tshehetse karabo ya hao ka lebaka.
- 1.6.1 Mokwena o ile a amohela leqheka lena la ho inkela tjhelete ya mokgatlo ka lekgonono. (2)
- 1.6.2 Mosadi wa Mokwena o ne a sa mo tsotelle leha a ne a bona monnae a ntse a fella dikobong. (2)
- 1.7 Mohatsa Mokwena o ne a hopola hore monna wa hae o tla bua ka bothata boo bo mo monyang neng? (2)
- 1.8 Na ho ya ka wena, o ka re ho nepahetse hore Mokwena a eletswe le ho kgothaletswa ho tlola molao ke motswalle wa hae kamoo ba entseng? Tiisa karabo ya hao ka lebaka o ipapisitse ka ditaba tsa tema ena. (3)
- 1.9 Mongodi wa tema ena o sisinya hore ha motho a na le bothata bo itseng, o lokela ho etsa eng? (2)

TEMA YA 2

Boha tema ena e latelang mme ha o qetile o arabe dipotso tse e latelang.

PAPATSO**KE NAKO YA HO KGUTLELA SEKOLONG !!**

Matsatsi a phomolo a fetile le monate wa ona. Jwale ho fihlile nako yane e opisang batswadi ba nang le bana ba kenang sekolo hlooho. O ka iphumanela seaparo sa sekolo sa boleng bo hodimo sesolo. Ikele mabenkeleng a kang Pep, Ackermans le Edgars.

[E qotsitse le ho lokiswa ho tswa makasineng wa *Drum* wa Pherekong 2010]

- 1.10 Diaparo tsena tse bapatswang di fumaneha hokae? Bolela sebaka se le seng feela. (1)
- 1.11 Temeng ena ke lentse lefe le o tsebisang hore diaparo tsee di a rekeha? (1)
- 1.12 Ha o tadima tema ee e ka hodimo o ka re bashanyana baa ba tulong kapa sebakeng sefe? (2)

- 1.13 O nahana hore papatso ee e reretswe haholo bomang setjhabeng? Kgetha karabo e nepahetseng ka ho fetisisa ho tsena. Ngola feela nomoro ya potso le tlhaku ya nteterwane e nepahetseng.
- A Baithuti
B Basebeletsi ba mabenkele a boletsweng temeng
C Batswadi ba nang le bana ba kenang sekolo mmoho le baithuti. (1)
- 1.14 Hlalosa se bolelwang ka polelwana ena ho ya ka tshebediso ya yona temeng:
'nako e opisang batswadi hlooho' (2)
- 1.15 Diaparo tse ding di etseditswe bakeng sa hlabula le mariha. Ke seaparo sefe ho ya ka papatso, se bontshang hore se seng se ka aparwa hlabula kapa mariha? (1)
- 1.16 Ho ya ka wena, bohlokwa ba ho bapatsa ka bashanyana ba babedi ba merabe e fapaneng ke bofe? (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala ditaba tsa tema e latelang, e be o di kgutsufatsa ka dipolelo tsa hao tse bopilweng ka mantswa a ka bang 80 ho isa ho a 90 empa o sa lahle moelelo wa seo tema e buang ka sona. Dintlha e be tse supileng tse fupereng mehopolo ya sehlooho e nyallanang le tema. Bontsha palo ya mantswa ao o a sebedisitseng qetellong ya kgutsufatso ya hao.

Lenyalo la Moitheri le Puleng le ne le tshwana le ohle a mehleng ena. Le ne le kopantse Sesotho le Sekgowa. Ka nqena ho ntshwa bohadi, ka nqane ho uwa kerekeng. Empa tseo tsohle di fetile, banyalani ba phela mmoho e le monna le mosadi. Ditsietsi tsa bona di qala mohla ngwetsi e fihlang habo monna. Ka nako eo ha ba eso hahelwe leqatha, mme ba suthelwa phaposing ka tlong e kgolo, ka lapeng labo monna.

Puleng o ne a tshwanetse ho bekwa ke matsalae, Mmamoitheri. Dintho tsa qala ho fetoha. Puseletso, molamo wa hae, a qala ho hlahisa mmala wa hae o ka mpeng, oo a neng a sa o hlahise ha ba ntse ba hola. Le yena jwale a rata ho beka Puleng. O ne a popomala, ngwana ngwanana, tsatsi le be le mo tjhabele diphateng. Ha mmae a re o a bua, a re yena ba se ke ba mo tena, o sa ntse a ikutluisa monate wa kgomo tsa ntatae.

Ba jwalo he balamo! Ha motho wa bona a dieha ho fumana lenyalo, o honohela ba le thotseng. Ebile enwa Puseletso o ne a na le mokgwa o mobe, wa ho ikaparela mese ya Puleng a sa mo kopa. Ha batho ba ka re ho Mmamoitheri ngwetsi ya hae e apere hantle hakaakang, le yena o se a kgothatsa moradi ho apara wona mose oo wa Puleng, a tle a ratehe, mohlomong a thole lenyalo le yena. Empa ho ne ho sa be jwalo. Mose le ha o ka ba motle, ha o ntlafatse motho, ha yena a ntse a se na sebopeliso se kgahlang. Puleng o ne a le motle leha a apere mese ya hae!

Mantsiboya ha ho uwa tlong, Puleng o ne a lla ho monna hore a ke a mo namolele ka ho mo hahela ntlo, leha e ka ba ya phaposi tse pedinyana feela. Moitheri o ne a sa batle ho tloha ho mmae. Ruri moradi wa Motikwe o ne a tshwere mmamphele ka sekotlo, ka bara bana ba ratang ho nyanya bommabona, leha lehano le se le tletse meno.

Moremi yena ka boyena, o ne a rata ngwetsi ya hae, empa a hlolwa ke mosadi, hobane o ne a mo nka jwalo ka letahwa feela.

[E qotsitswe le ho hlophiswa ho tswa bukeng ya *Ho se tsebe le lebote*, RJR Masiea]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO**POTSO YA 3**

Bala tema ena e be o araba dipotso tsa thutapuo le tshebediso ya puo tse e latelang.

"Tsie lala!"

Lepolesa le leng la mapolesa a neng a eme diphashasha monyakong wa ntlo ya Lekgotla la Setjhaba, moo dinyewe tsa Lekgotla le Phahameng la Lesotho di kenelang teng, la howa ka lentswe le phefa, le kgarumang. E ne e le lentswe la sajene ya mapolesa. Hang batho ba ka kgotla ba re refo! Mamati a mabedi a kwalang monyako oo re tswa bua ka wona, a re qheu! Lerata le neng le le ka kgotla la re nyele! Bohle ba satalla ba fetoha ditshiya. Ha kgutsa hoo o neng o ka utlwa ntsintsi e fofa empa e le hore ho ne ho penyane.

Ha hlaha moahlodi, a setswe morao ke bamamedisi ba hae ba bane. Ba Basotho ba babedi le ba Makgowa ba babedi. Moahlodi o ne a le ho tse kgubedu tlere, ho bile ho bonahala hantle hore e fela ka nnete bophelo le lefu, di diatleng tsa hae. Ba qalang ho bona seaparo seo sa hae, ba tiisa hore bofubedu bono bo loisitswe ka madi a batho, bao a hlohang a ba ahlolela lefu. Athe tjhe, ke mmala oo e sa leng seaparo seo se etswa ka wona, mme ha o fetohle le ha ho ka ba jwang. E ne e le e moputswa, ya lefatla le tlolelang ka sekotlong, mme mahlakoreng a hlooho mona, hodima ditsebe, ho setse diqobanyana tsa moriri tseo e seng e le bona bopaki, ba ho re dilemo tsa hae di nanabeditse haholo. A fihla a dula tulong sa hae, a teelwa hare ke bamamedisi ba babedi ba Makgowa, mme ba Basotho le bona ba fihla ba dula ditulong tsa bona tse kgethilweng, haufi le tafole ya tonanahadi ya moahlodi.

Jwale lekgotla le lona la dula fatshe. Ho shashabana ho neng ho le teng mmeleng ya batho ha fela, ditho tsa thapoloha, le ho hweshetsa ha utlwahala hanyane. Ka pele ho moahlodi, empa ka letsohong le letona la karolo ya lekgotla, ho ne ho dutse ba bang ba mafatla jwalo ka yena, le hoja dilemong ba ne ba bonahala hore ba morao haholo ho yena. Haufi le tafole ya moahlodi ho ne ho dutse motjhotjhisi tafoleng ya hae, e shebileng monyakong o ka bophirimela mme yena a furaletse o ka botjhabela. Tsohong la hae le letona, ho dutse babuelli ba baqosuwa, ba babedi. Le bona ba e na le tafole ya bona.

Malebana le tafole eo ya moahlodi, empa ka mose wane malebana le monyako o ka Leboya, ho ne ho dutse baqosuwa ba furaletse lemati leo le ka leboya hore ba hle ba bone hantle, enwa eo bophelo ba bona bo leng matsohong a hae.

[E qotsitswe le ho hlophiswa ho tswa bukeng ya *Mosadi a nkgola*, BM Khaketla, 1982: 156 – 157]

- 3.1 Bala dipolelo tse na tse latelang e be o kenya maetsisamodumo a loketseng dipolelong tse latelang.

Ithuse ka maetsisamodumo ana:

hahla!; pheu!; po!; twa!; pududu!; ahla!

- 3.1.1 Ka kgotla batho ba sala ba itse ... ha ba utlwa diaba tse entsweng ke baqosuwa. (1)
- 3.1.2 Tafoleng ya motjhotjhisi dipampiri tsa re ... tsa ya le moya ha monyako o buleha. (1)

- 3.2 Nehelana ka lehlalosongwe/sinonime ya lentswe le ntshofaditsweng polelong e latelang.

Kgetha mantsweng ana:

putlama; thella; pealla; kgoroha; themalla

- Bohle ba **satalla** ba fetoha ditshiya. (1)
- 3.3 Ipopele polelo eo ho yona o sebedisang lekopanyi lena 'kaha', ho hokela dipolelo tse na tse latelang ho etsa polelo e le nngwe.
- Lekgotla le lona la dula fatshe.
Moahlodi le yena o ne a dutse fatshe. (2)
- 3.4 Polelong ena, 'Batho ba ile ba phallela **moo ho buelwang ditaba** ho ya ikutlwela'. Mantswa a ntshofaditsweng a ka emelwa ke lentswe '**kgotla**' mme polelo ena ya baleha tjena: 'Batho ba ile ba phallela **kgotla** ho ya ikutlwela'.
- Nhelana ka lentswe le le leng bakeng sa sehlotshwana sa mantswa a ntshofaditsweng dipolelong tse latelang. Ngola karabo feela.
- 3.4.1 Lepolesa la laela bohle ho raoha ho supa tlhomphe ho **monna ya ahlolang batlodi ba molao**. (1)
- 3.4.2 O ne a le moputswa, a le lefatla le tlolelang ka **morao ho hlooho**. (1)
- 3.5 Lentswe lena 'diqobanyana' ke nyenyefatso, mme le supa bonyenyane ba 'diqoba'. Sebedisa lentswe lena 'lefatla' polelong ya hao ho supa nyenyefatso. (2)
- 3.6 Ngola polelo e latelang temekisong ya tatolo/kganyetso.
- Haufi le tafole ya moahlodi ho ne ho dutse motjhotjhisi. (2)

- 3.7 Ngola polelo ena hape empa o se o lokisitse lehokedi le fosahetseng.
Ntle le moahlodi le bathusi ba hae, ho ne ho tlile le malapa ba baqosuwa nyeweng. (1)
- 3.8 Ipopele dipolelo tse felleletseng moo o sebedisitseng dipolelwana tsena:
- 3.8.1 ya kgenneng (polelwanakgethi). (2)
- 3.8.2 ha letsatsi le dikela (polelwanahlalosi-nako). (2)
- 3.9 Polelong ena, 'Ke madi a batho bao a **hlolang** a ba ahlolela lefu', lentswe le ntshofaditsweng ke leetsi lethusi/lehaelli. Sebedisa mantswa a latelang e le maetsi mathusi/mahaelli dipolelong tseo o ipopelang tsona.
- 3.9.1 ntse (2)
- 3.9.2 lokela (2)
- 3.10 Lokisa sebopelo sa lentswe le ka masakaneng hore polelo e etse moelelo o phethahetseng.
- 3.10.1 Baqosuwa ba ile ba (ahlola) ke moahlodi ya lonya. (1)
- 3.10.2 Baqosuwa ba emetse (ahlola) ya bona. (1)
- 3.10.3 Mmala o (-fubedu) wa seaparo sa moahlodi e ne e ka wa madi. (1)
- 3.11 Ipopele polelo eo ho yona o sebedisang leetsi lena, 'tlerefala' ka tshwanelo. (2)
- 3.12 Sebedisa maelana/sekapolelo sena se latelang polelong eo o ipopetseng yona.
Ho ja masapo a hlooho (2)
- 3.13 Tadima polelo ena, mme e be o e lokisa diphoso ka ho ngola matshwao a puo moo ho lokelang. Sehella mola ho phoso e nngwe le e nngwe eo o e lokisitseng.
Hoba moahludi a fihle a kene kamoo lepolesa la Lekgotla le Phahameng la lesotho la laela bohle ho kgutsa. (3)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 30
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 70